

BILDER AV
BILDER AV
HALLÄNDSK

Bilder av halländsk arkeologi
- en bok tillägnad
Lennart Lundborg

ARKEOLOGI
- EN BOK
- EN BOK
TILLÄGNAD
TILLÄGNAD
LENNART
LENNART
LUNDBORG

*U*tskrift

Utskrift utges av Stiftelsen Hallands länmuseer, Uppdragsverksamheten, Tollsgatan, 302 31 Halmstad
Länsstyrelsen i Hallands län har bidragit till tryckningen av detta nummer.

Manuskript till Utskrift mottas i form av maskinskrivna manus eller 3,5" disketter i Word Perfect eller Word for Windows.
Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redaktör Erik Rosengren

Omslag designat av Staffan Hyll. Inlaga av Monica Bülow-Björk.

Tryckt hos Kopieringsbolaget, Halmstad, 1996.

© Copyright Stiftelsen Hallands länmuseer

ISSN 1102-7290

Innehållsförteckning

Redaktionellt	5

<i>Karin Bauman</i>	
Schaktningskontroller på kyrkogårdar - en utvärdering	7
<i>Anne Carlie</i>	
Arkeologi - en vetenskap med samhällsansvar!	11

<i>Bengt Nordqvist</i>	
Senpaleolitiska jägare och fångstmän längs norra och mellersta Hallands kustområden	15
<i>Robert Hernek</i>	
En mellanneolitisk fångstplats vid Varberg	21
<i>Eva Ryberg</i>	
Dvärgahuset, Jättegraven och andra kistor. En liten exposé över några halländska hällkistor	27

<i>Tore Artelius</i>	
Den återfunna "Kungahögen" - två begravningar från bronsålderns IV-period i Nordvåra	31
<i>Lennart Carlie</i>	
Arkeologen Wilhelm Boye och undersökningarna i Hasslöv, 1868-69	39

<i>Lars Lundqvist</i>	
Skreaprojektet: om ett halländskt bebyggelserum under brons- och järnålder	49
<i>Bo Strömberg</i>	
Variationer av gravfält och gravfältsstudier	57
<i>Giesela Ängeby</i>	
Långhusen i Orrea. Ett frö till förståelsen av bebyggelsen vid Fjärås Bräcka under äldsta järnålder	73
<i>Gundela Lindman</i>	
Yngre järnåldersbebyggelse i halländsk kustbygd	81

<i>Per Wranning</i>	
Laholmstrakten under vikingatid och tidigmedeltid	87
<i>Jan-Erik Augustsson</i>	
Senmedeltida andaktsfigurer av keramik	97
<i>Björn Petersen</i>	
"Anläggning 8" - Visst var det Rådhuskällaren?	101
<i>Lena Bjugger & Erik Rosengren</i>	
Kyrkan i "Scuthmanslef"	103

<i>Ing-Marie Nilsson</i>	
Kurtinmurar och utanverk i södra Halmstad - ett bidrag till Halmstads fästningsverks historia	115
<i>Christina Rosén</i>	
Keramik hos borgare och bönder	121

Laholmstraktens vikingatid och tidigmedeltid

av Per Wranning

Inledning

”Halland har aldrig haft någon vikingatid.” Det konstaterade min gamle historielärare bestämt en gång när vi läste Sveriges förhistoria. I viss mån hade han kanske rätt eftersom vikingatiden i Halland länge var en period höljd i dunkel som inskränktes till ett antal spridda lösfynd och mindre skatter i landskapet. I Laholms kommun utgjordes fyndmaterialet länge endast av ett treflikigt bronsspänne, upphittat vid Ösarp ett par kilometer väster om Laholms stad, någon gång under tidigt 1800-tal (Arbman 1954:159). Spännet köptes av Statens Historiska Museer ur kapten Lagergrens samlingar, men uppgifter om fyndomständigheter och exakta fyndplatsen är tyvärr inte känt. Man kan dock anta att spännet härrör från en upplöjd vikingatida grav. Det ringa fyndmaterialet medförde att turistguiden ”Halland från A till Ö”, så sent som 1989, avfärdade halländsk järnålder med följande ord: ”Det verkar som om Halland under järnåldern varit kulturellt och ekonomiskt tämligen isolerat.”

Under 1993 gjordes flera omfattande arkeologiska undersökningar mellan Eldsberga i norr och Hallandsåsen i söder, som skulle komma att bringa helt ny kunskap om den sydhalländska vikingatiden. Undersökningarna utfördes med anledning av det kommande anläggningsarbetet av Banverkets planerade dubbelspår. Väster om Laholms stad kom inte mindre än fyra bosättningar med vikingatida datering att undersökas: Kärragård 3,5 km nordväst om staden, Östorp 700 m söder därom, Ösarp ytterligare 1,5 km söderut och Trulstorp 500 m söder om Lagan, där Laholms nya järnvägsstation i dag är belägen (se fig 1). Under några försommarveckor 1995 genomfördes nya under-

sökningar i Ösarp, även denna gång med vikingatida boplatsslämningar som resultat. Sammanlagt har alltså fem vikingatida lokaler inom ett avstånd av knappt 5 km undersökts. Ingen av boplatserna bjöd på någon iögonfallande fyndflora, däremot är det de överlag välbevarade huslämningarna som väcker störst intresse. Varje lokal uppvisade nämligen olika varianter av senvikingatida så kallade Trelleborgshus. Endast ett sådant hus, beläget på Varlaplatån vid Kungsbacka, var känt sedan tidigare i Halland. Jag ska här nedan kort presentera de fem undersökningarna och därefter diskutera deras inbördes samband. Varför anlades de just här? Vad kan gårdsbrukarna ha levat på? Vilka kontakter utåt kan de ha haft? Vilken relation har de haft till den medeltida staden Laholms uppkomst? Inledningsvis väljer jag dock att rekapitulera tidigare kända fakta kring byggnadstypen Trelleborgshus.

Trelleborgshus

Trelleborgshus dyker för första gången upp i historien i de stora danska ringborgarna, vilka började anläggas omkring år 980. Det egentliga ändamålet med borgarna debatteras livligt. Det råder en relativt enad uppfattning att de anlades av Harald Blåtand i samband med hans strävan att ena och kristna det danska riket, medan teorierna om funktionen varierar allt emellan militära härläger till säten för den kungliga administrationen (Schmidt 1994:28ff). Man känner till fem ringborgar av detta slag; Aggersborg och Fyrkat på norra Jylland, Nonnebakken på Fyn, Trelleborg på västra Sjælland och den senast upptäckta ringborgen mitt i centrala Trelleborg på Skånes sydkust (ibid, Becker 1979:91, Jacobsson 1990:7ff). Husen i de symmetriskt anlagda borgarna är anlagda enligt samma princip; en inre rumsfördelning med en större, centralt belägen hall

Figur 1. Topografisk översiktskarta samtliga diskuterade platser markerade. Boplatsmarkeringar från norr till söder: Kärragård, Östorp, Ösarp, Ösarp och Trulstorp. Köpinge markerat med cirkel och begravningsplatsen vid Lagaholm.

flankerad av två mindre gavelrum. Hallutrymmet erhöles genom att endast två par inre takbärande stolpar fanns. De bågge stolpparen fungerade därmed även som bärande element i de inre väggar som separerade hallen från hörnrummen. Rent byggnadstekniskt löstes denna befrielse från en snårskog av inre takbärande stolpar enligt följande: De rumsligt tredelade husen var konstruerade i fem sektioner, där hallen utgjorde 3/5 av husets totala längd. Femtedelssektionsindelningen skedde genom att kraftigare stolpar placerades i husens ytterväggar med jämna intervaller. Varje sektion var vanligtvis ca 4,5-6,5 m lång, vilket innebär att husens längd oftast var ca 22-32 m. För att ytterligare avlasta takvikten placerades yttre snedsträvor, vilka lutade mot ytterväggarna.

Byggnadsvarianten spred sig därefter ut bland landsbyarna. Trelleborgshus har undersökts på danska vikingatida boplatser bl a i de jylländska Sædding, Trabjerg, Omgård och Vorbasse. På "vår" sida sundet var länge endast ett Trelleborgshus känt. Det påträffades 1975 i Lund och kunde dateras till 1020-1050, dvs till generationen efter de stora ringborgarna (Nilsson 1976). Den första undersökningen i Halland av ett Trelleborgshus lät dock vänta på sig ytterligare ett antal år. I samband med de omfattande undersökningarna på Varlaplatån i Kungsbacka 1988-90 påträffades så ett 28 m långt Trelleborgshus, vilket på typologiska grunder kunde dateras till 1000-1100-tal (Lundqvist 1993).

Det är sannolikt nu, under århundradena kring år 1000 som det traditionella, flerfunktionella långhuset splittras upp i flera hus med olika funktioner. Bland annat bryts fähuset ut ur långhuset, vilket i sin tur alltså blir ett separat boningshus. Även lador, visthus, diverse förvaringsbodar mm börjar uppträda som fristående byggnader (Myrdal 1986:43ff).

Undersökningsresultat 1993

Ösarp

Boplatser i Ösarp (Raä 197) är kanske den av de platser, som undersöktes i samband med banverks-

projektet, som till dags dato har låtit höra tala mest om sig. Platsen är belägen 2 km nordväst om Laholm, ca 800 m norr om Lagan, på krönet av den flacka dalgångens norra sida. Sammanlagt påträffades här 31 huslämningar av olika slag. Platsen visade sig ha varit i mer eller mindre kontinuerligt bruk under ca 600 år och hade kanske etablerats redan under övergången mellan 600 och 700-talet, dvs i mitten av vendeltid. Bosättningen gick att dela in i tre faser; 600-950-tal, 1000-1100-tal och slutligen en högmedeltida fas under 1200-talet. I denna artikel riktas dock sökarljuset mot den vikingatida andra fasen.

Sannolikt låg här under den andra fasen två gårdar parallellt med varandra, den östra något äldre än den västra. C¹⁴-dateringarna visar att den förra - som utgjordes av två hus - tidigast etablerades under 1000-talets andra decennium. Under senare delen av 1000-talets första hälft etableras sedan också den västra gården, vilken omfattar fem hus. Gårdarna kanske ersätter varandra, men de kan också ha varit i bruk samtidigt. Den västra gårdsenhetens bebyggelse utgörs av två vinkelställda stora långhus med yttre snedsträvor, ett 16 m långt Trelleborgshus (sannolikt boningshuset), samt två mindre ekonomibyggnader. I stolphålen till det ena av de vinkelställda långhusen påträffades stora mängder havre. De olika C¹⁴-analyserna av gårdarna spänner mellan tidsintervallet 910 och 205 AD, kalibrerat med 1 sigma. Detta innebär en överlappning av dateringarna på den medeltida tredje fasen, vilken har C¹⁴-daterats till 1180-1280 AD. Under den tredje fasen flyttas den västra gårdsbebyggelsen ett femtiotal meter norrut, medan den östra ligger kvar på mer eller mindre samma plats som tidigare. Därefter upphör bosättningen helt (Viking/Fors 1995).

Östorp

Även i Östorp (Raä 196), beläget drygt 1,5 km norr om Ösarp, påträffades vikingatida lämningar, mest påtagligt i form av ett drygt 19 m långt hus av trelleborgsvariant. Huslämningen var ganska skadad, men den konvexa vägglinjen och de yttre snedsträvorna syntes tydligt. Däremot gick det inte att påvisa att huset skulle ha haft någon inre hall. Huset C¹⁴-daterades till

980-1030 AD, kalibrerat med 1 sigma, vilket alltså antyder att det var något äldre än Ösarpshuset. Ett intilliggande hus av mera medeltida prägel C¹⁴-daterades till 1040-1240 AD, kalibrerat med 1 sigma. Ytterligare två andra hus kunde också dateras till övergången vikingatid - tidig medeltid utifrån fyndsammansättningen i anläggningarna. Inga fynd eller lämningar visade dock på någon bosättning efter 1200-talet (Wattman 1994).

Kärragård

I Kärragård (Raä 164), ca 700 m norr om Östorp

undersöktes en större bopplats med lämningar allt ifrån neolitikum till tidigmedeltid. På områdets högsta krönläge låg ett 21,5 m långt Trelleborgshus som C¹⁴-daterades till perioden 1050-1250, dvs sen vikingatid - tidigmedeltid. Huset dominerades av en centralt belägen, 12 m lång hall och de konvexa ytterväggarna stöttades av yttre snedsträvor. Vid husets västra långsida låg ett uthus, vinklat 90 grader från huvudbyggnaden och eventuellt har även ett tredje hus ingått i gårds-komplexet. Den sista påvisbara bosättningen på undersökningsytan utgörs av husbebyggelse daterad till 1200-talet, belägen omedelbart söder om krönläget (Wattman 1996).

Figur 2. Trelleborgshuset sett från väst. Notera den centralt belägna hallen, samt avsaknaden av yttre snedsträvor.
Foto Per Wranning

Trulstorp

En halv km söder om Lagan, ca 1,5 km söder om Ösarp, undersöktes lämningarna efter en gård, vilken huvudsakligen hade varit i bruk under tidig- och högmedeltid (Raä 201). Det kunde dock på typologiska grunder konstateras att gårdens äldsta fas härrörde från sent 900-tal - 1000-tal. Gården utgjordes då av ett 23 m långt hus med konvexa väggar och yttre snedsträvor, dvs en variant av trelleborgskonstruktionen. Huslämningen verkade dock sakna rumsindelningen med den centrala hallen. Tre C¹⁴-analyser gjordes i huset, vilket medförde att den naturvetenskapliga dateringen blev något oklar; 910-1240 AD. En mindre ekonomibyggnad tolkades som samtida och dessutom antogs ytterligare ett hus ha anlagts ganska snart efteråt. Sistnämnda huslämning tolkades som en smedja, eftersom ett antal järnföremål påträffades och husets golv var belagt med kalottslag. Smedjan daterades till intervallet 1050-1250. Betty-Ann Munkenberg skriver om Trelleborgshuset: "Slutsatsen blir att huset har varit i bruk på 1000-talet och bör ha övergetts på senare delen av 1100-talet", medan smedjan "...rimligtvis borde ha nyttjats under 1100-1200-talen" (Munkenberg, 1996).

Ösarp 1995

Våren 1995 undersöktes ytterligare två huslämningar i Ösarp (Raä 205), den ena på typologiska grunder daterad till äldre järnålder, den andra ett 17,5 m långt Trelleborgshus. Det undersökta området låg endast drygt 100 m väster om den ovan refererade Ösarpsboplatsen. Undersökningen bekräftade förundersökningsschaktens bild av ett ensamliggande hus på en för övrigt nästintill anläggningstom yta, vilket gjorde att det inte kunde tolkas som "ensamliggande gård" eller liknande. Inga fynd påträffades i huset och makrofossilanalysen av stolphålens fyllning kunde inte ge några ledtrådar till vad huslämningen egentligen representerade. Huset saknade yttre snedsträvor, vilket antyder att det typologiskt kan dateras till sent 1000-tal-1100-tal. Den rumsliga dispositionen med en centralt belägen hall och två flankerande, mindre rum var tydlig. Huset var betydligt mindre än flertalet av de tidigare kända Trelleborgshusen. Likväl var avståndet mellan de

bärande elementen ca 4,5 m. Den stora skillnaden var att huskonstruktionen endast var indelad i fyra sektioner i stället för fem. Hallen utgjorde alltså 2/4 av husets längd i stället för 3/5 (Wranning 1996).

Jämförande diskussion

Sammanställningen av de fem lokalerna visar att de är mer eller mindre samtida och i mångt och mycket uppvisar samma mönster:

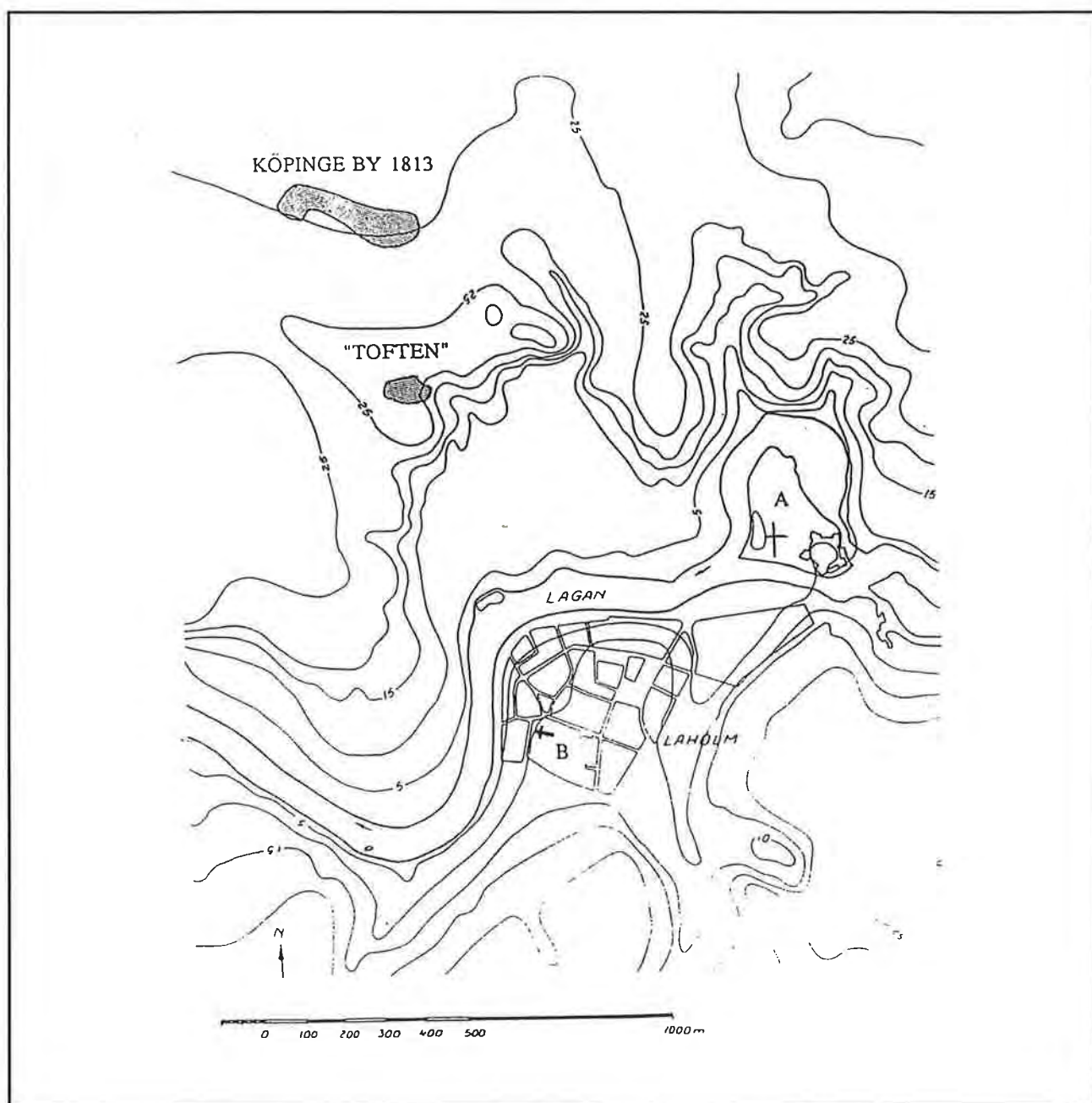
1. På alla platserna utom "Ösarp-95" går det att se en kontinuitet in i medeltid och en bestående bosättning minst till tidigt 1200-tal.
2. Alla fem platser uppvisar varianter av de i södra Halland tidigare okända Trelleborgshusen. Husen i Trulstorp och Östorp har dock sannolikt inte haft någon central hall och "Ösarp-95"-huset saknar yttre snedsträvor. Det hela ger en viss lokal prägel, där man har varit klart medveten om och influerad av rådande trendideal inom husbyggnadskonsten, men alltså inte fullständigt har behärskat tekniken och den symmetriska perfektionismen i ringborgarnas hus. Det råder en sådan symmetrisk likhet mellan husen i ringborgarna att det har föreslagits om de kan vara uppförda enligt en fastslagen mall av samma kringresande byggnadsexperter, medan däremot de boplatserelaterade husen ofta varierar sinsemellan. Man kan alltså se en tydlig skillnad mellan de av mästarhand, på kunglig order uppförda husen i borgarna och de - sannolikt av lokal expertis - uppförda "efterapningarna".
3. Något uppseendeväckande är de sena dateringarna av husen. Mycket pekar på att husen - förutom Östorpshuset - kan ha existerat en bit in i 1100-talet, då de ersätts av huskonstruktioner av medeltida prägel. Således en tydlig indikation på hur "sen vikingatid" och "tidigmedeltid" flätas samman och överlappar varandra så att det inte längre helt går att avgöra hur förloppet skall tolkas. Är det till och med så att den typologiskt belagda vikingatiden fortsätter in i den kalendariskt vedertagna tidigmedeltiden?

Onekligen börjar tankarna att snurra kring hur de fem platserna egentligen skall ses. Vilka kontakter har fört med sig influenserna till byggskicket? Skall man kanske välja att se de fem separata undersöknings-

områdena som delar av en större helhet och var ligger i så fall centrum, navet till de ekrar som gårdarna utgör? Vad kan vi utläsa av de förhållandevis unga dateringarna av det typologiskt vikingatida byggnadsskicket? För att närma sig svaret till dessa frågor bör man även vända blicken mot de sedan tidigare kända tidigmedeltida lämningarna i närområdet.

Gravarna

Vid ett flertal tillfällen under de senaste 60 åren har det genomförts undersökningar av skelettgravar på en holme i Lagan strax nedströms Lagans nedersta fall. Gravarna ingår i en större, medeltida kyrkogård, där antalet gravlagda har beräknats till ca 3500 (Anberg

Figur 3. Området kring Laholm. På kartan har markerats läget för Köpinge by och Toften 1813, liksom begravningsplatsen på fästningsholmen, A och nuvarande kyrkan, B. Hämtat ur Rosén 1992.

1994). Staffan Anberg ledde den senast utförda grävningen på området och har gjort ett försök att datera kyrkogårdens brukningstid utifrån de gravlagdas varierande armställningar, då detta under medeltiden kan ha stor kronologisk betydelse. Exempelvis lades den döde med armar och händer utmed sidorna från 1000-talet till 1200-talets första hälft, men under 1100-talet och följande århundraden kunde även den dödes händer placeras på bäckenet. Den förra varianten kunde konstateras i fyra fall, medan den senare förekom i tio fall. Anberg sammanfattar rapporten med att konstatera att "...de äldsta gravläggningarna kan dateras till medeltidens början, dvs den första kristna tiden. Huruvida det i praktiken innebär ca 1000, 1050 eller 1100 för Laholms del är en öppen fråga". Kyrkogårdens användningstid preliminärdates till ca 1075-1425. Dateringen får dock betraktas som något osäker (Anberg 1994).

Laholm - "staden som icke är"?

Vilka är det då som har gravlagts på kyrkogården och var låg kyrkan? Christina Rosén diskuterar frågan ingående i artikeln "*Staden som icke är? - medeltidens Laholm*" i Utskrift nummer 2. Jag väljer därför att här endast kortfattat dra bakgrunden och Roséns sammanfattande diskussion. Laholm omnämns första gången i Kung Valdemars Jordebok år 1231. Där framgår det att Laholm tillhörde kungalevet och att de kungliga inkomsterna togs in från Lagaholms gård, torget, landborna, skatten, kvarnen och fisket. Inga medeltida lämningar har dock kunnat påvisas vid arkeologiska undersökningar i Laholm. Rosén antar dock att kungsgården kan ha legat på den holme där Lagaholms borg anläggs under 1200-talets senare hälft, dvs på samma holme som kyrkogården ligger på. Rosén omtalar vidare att de äldsta delarna av Laholms kyrka, S:t Clemens, utifrån stilhistoriska grunder har daterats till 1200-talets första hälft. Notabelt är dock att Skandinavien S:t Clemenskyrkor i huvudsak brukar dateras till 1000-talet och då har en klar koppling till kungamakten (Rosén 1992). Både Anberg och Rosén tar upp diskussionen huruvida kyrkans nuvarande placering är den samma som den ursprungliga, eller om kyrkan har legat i anknytning till kyrkogården (ibid).

Sockenbildningen

Ing-Marie Nilsson har gjort en omfattande studie av kyrkor och inventarier i ett försök att belägga tidpunkten för sockenbildningarna i Höks härad. Laholms kyrka går, som redan nämnts, inte att föra längre tillbaka i tiden än till 1200-talets första hälft. Däremot finns det indikationer som antyder att de kringliggande sockenkyrkorna i Veinge, Skummeslöv, Östra Karup och Ränneslöv kan ha uppförts 1000-1200, enligt dopfuntarna sannolikt under 1100-talet. Nilsson finner dock att det finns indicier för att Laholms stadssocken kan vara utskild ur den större socknen Laholms landsförsamling. Uppkomsten av staden kan ha medfört en önskan till avgränsning av denna från den omgivande landsbygden, vilket resulterat i en egen sockenbildning med Lagan som nordlig gräns (Nilsson 1994). Varför de två socknarna har en gemensam kyrka går dock inte att förklara. Kanske vågar man här ändå spekulera i att det kan ha funnits en äldre sockenkyrka, sannolikt belägen på en annan plats än den nuvarande S:t Clemens i centrala Laholm, vilken torde ha anlagts först i samband med den genomförda sockenskiljningen.

Köpinge - en förmodad handelsplats

Ca 1,5 km nordväst om Laholm ligger byn Köpinge. På 1813 års storskifteskarta kan man notera att mellan byn Köpinge och Laholm, på en platå i sluttningen mot Lagan, finns ett område med namnet Toften. Namnet ger en antydning att här kan ha funnits äldre bebyggelse. I Skåne har det visat sig att flera ortnamn med sammansättningen -Köpinge har varit vikingatida/tidigmedeltida handels- eller marknadsplatser, vilka har försvunnit när städer har anlagts i närområdet. Exempel på detta är Löddeköpinge - Lund, Dalköpinge/Kyrkoköpinge - Trelleborg och Stora Köpinge - Ystad. Samtliga platser ligger vid seglingsbara åar i närheten av den blivande staden (Rosén 1992). Intressant att notera är att det alltså är i Lund och Trelleborg man tidigare har påträffat ett trelleborgshus, respektive en trelleborg. Inga arkeologiska undersökningar har dock gjorts i området kring Köpinge i Laholm. Inte heller har det hittats några lösfynd som kan indikera en äldre bebyggelse i området.

Sammanfattande diskussion

Vart når man då med denna samling vikingatida och tidigmedeltida byggklossar? Vilket rimligt händelseförlopp kan relateras till de kända lämningarna? Man kan givetvis välja att se delarna som ett antal separata undersökningsytor med vissa likheter i lämningarna, samt ett par outredda områden med ortnamnshistoriskt intressanta namn och nöja sig med det. Men väljer man att försöka se delarna som en helhet och samtidigt tillåta sig själv en smula ogrundad fantasi kan ett visst mönster ändå anas. Rosén skriver att man sannolikt kan se ett samband mellan de fyra faktorerna handelsplats, begravningsplats, Clemenskyrka och kungsgård (Rosén 1992:40). Som en ytterligare aspekt vill jag lägga omlandet. Om Nilssons teorier om sockenskiljningen stämmer så har de fem undersökta boplatserna sannolikt ingått i den sockenbildning som alltså utgjorde *hela* det område som senare delades upp i två socknar, stads- och landssocken.

Det kan ganska bestämt antas att vissa av frågorna kring området aldrig kommer att kunna besvaras, varken med ett arkeologiskt eller med arkivaliskt material. Exempelvis kan lämningarna efter den eventuella kungsgården på holmen i Lagan förmodas ha förstörts, om inte förr så i samband med uppförandet av 1600-talsfästningen Lagaholm. Utifrån ovan diskuterade uppgifter ställer jag dock upp ett tänkbart scenario kring undersökningsplatserna:

1. Sannolikt utgör områdena kring Lagans första fall en naturlig mötesplats. Gods som transporterades på ån upp- såväl som nedströms måste här lastas om. Eventuellt har det också funnit en lämplig vadplats i närområdet, dvs en underlättande passage även i nord-sydlig riktning.
2. Den naturliga mötesplatsen, där följaktligen både människor och varor är i omlopp, utvecklas successivt till någon form av marknadsplats/handelsplats, dvs Köpinge.
3. Kungsgården anläggs i ett strategiskt läge, dels för att kunna kontrollera handeln, men även för att kunna kontrollera passagen över Lagan och förbi fallet. Anläggandet kan ha skett i samband med det danska rikets enande, vilket också medförde ett behov för kungamakten att kontrollera territoriet genom bl a in-drivning av skatt. Ett annat led i enandet var kristendomens införande. I vårt material tar sig detta uttrycket i form av begravningsplatsen invid kungsgården.
4. En handelsplats blir också en plats där nya tankar och ideer utifrån möts och byts. Det kan vara denna tillgång till ett kommunikationscentrum som medför nya ideer till ortsbefolkningen i närområdet. Ett tecken på detta är den nya byggnationstrenden med Trelleborgshus. En annan möjlig variant är att den eventuella kungsgården i sin äldsta fas utgjordes av ett Trelleborgshus, uppfört av eller under överinseende av folk utifrån. Att kungsgården kan ha utgjorts av ett Trelleborgshus grundar jag på att denna byggnadsform - åtminstone inledningsvis - är en symbol för kungens makt (jfr de av kungamakten anlagda ringborgarna). Kungsgårdens utseende kopieras därefter med mer eller mindre lyckade resultat av ortsbefolkningen. Inga fynd på något av undersökningsområdena påvisar att Trelleborgshuset skulle förknippas med makt, som exempelvis i fallet med stormansgården i Varla. Dock bör ett visst ekonomiskt och/eller materiellt välstånd ha kännetecknat de gårdsinnehavare som byggde Trelleborgshuset i Laholmstrakten. Eventuellt har även omlandets befolkning dragit nytta av handelsplatsen, där man kan ha fått avsättning för vissa varor. Som två möjliga, men blygsamma exempel på detta kan järnsmidet i Trulstorp och havren i Ösarp ses. Även vissa föremål i fyndmaterialet skvallrar om byteshandel; exempelvis hittades i Ösarp ett viktlo av brons och ett spänne med reliefdekor, med möjlig härstamning från de Brittiska öarna.
5. Begravningsplatsen vid kungsgården tas eventuellt i bruk runt senare delen av 1000-talet. De tidigmedeltida gravläggningsformerna förutsätter också ett kristnande, vilket i sin tur möjliggör en äldre kyrko-byggnad än den nuvarande. Anbergs beräkningar att begravningsplatsen till sin nu kända yta kan hysa 3500 individer (eller fler), gör att man bör kunna betrakta platsen som en allmän begravningsplats och inte en

privatangelägenhet knuten till kungsgården. Med andra ord kan det, åtminstone i de äldre faserna röra sig om socknens begravningsplats.

6. Handelsplatsen norr om Lagan överges av någon anledning under 1200-talet och en ny stadsbildning etableras på den södra åstranden. Stadsbildningen är dock inledningsvis av så ringa omfattning att den ej efterlämnat några hittills synliga spår i arkeologiskt material. Av någon anledning genomförs nu en sockenskiljning, där bebyggelsen som med tiden blir Laholms stad kommer att bilda en ny socken, utbruten ur den äldre landsförsamlingen. I samband med detta uppförs den första versionen av den nuvarande Clemenskyrkan i Laholm. Namnet följde troligen med från storsocknens äldre kyrka.

7. Rosén spekulerar i att en agrar expansion infaller under 1000-1100-tal, för att sedan stagnera kring 1250 (1992:42). De undersökta områdena verkar bekräfta hennes tes. Fyndmaterial och huslämningar antyder att endast Trulstorpbosättningen överlever 1200-talet. (Det är dock givetvis fullt möjligt att de övriga, fullt fungerande gårdsenheterna inte har upphört, utan endast flyttats pga exempelvis förändrad produktionsinriktning.) Vidare nämner Rosén att järnhanteringen i Hishultsområdet startar någon gång efter 1230, vilket leder till ett ekonomiskt uppsving för den naturliga omlastningsplatsen Laholm. Kan indikationerna på småskalig järnhantering i Trulstorp även ses som ett svar på varför just denna gårdsenhet överlevde?

Vi kan alltså i Laholmsområdet helt unikt skönja de förändringar som sker i agrarsamhället i samband med kungamaktens etablering, kristendomens införande och socknarnas uppkomst i det tidsskede där sen vikingatid och tidigmedeltid flätas samman. Kronologiskt sett är det till och med möjligt att någon eller några av "våra" trelleborgshusbyggande gårdsbrukare kom att finna den sista vilan på den kristna begravningsplatsen vid Lagaholm.

Tills vidare får vi finna oss i att famla vidare i mörkret. Det vore mycket önskvärt att arkeologiskt kunna fastslå handelsplatsen Köpings vara eller icke

vara, då det är kring denna plats mycket av spekulationerna vävs. Kanske är Köpinge bara en by med ett för Halland något säreget namn. Då faller mina bräckliga teorier som ett korthus. Oavsett vilket vågar man anta att fler boplatser med vikingatida och tidigmedeltida lämningar kan komma att påträffas i Laholms-trakten i framtiden, vilket kan ge såväl nya svar, som nya infallsvinklar till nya frågor. Vad som i alla fall med bestämdhet omedelbart kan fastslås är att min gamle historielärare hade fel!

REFERENSER

- Anberg, S. 1994. Laholms lfs, Lagaholm 6:1, Raå 38. Arkeologisk undersökning 1992. Arkivrapport.
- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. Hallands historia 1 - Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645. Halmstad.
- Becker, C. J. 1979. Viking-Age Settlements in Western and Central Jutland. ACTA Archaeologica 50. København.
- Jacobsson, B. 1990. Visst har det funnits en borg i Trelleborg! Populär Arkeologi. Nr 2, 1990.
- Lundqvist, L. 1993. Varlagrävningarna 1988-1990. 3500 års bosättning på Varlaplatån. Vår Bygd 1993. Nordhallands hembygdsförening.

- Munkenberg, B-A. 1996. Trulstorp, en medeltida gård i Laholms lfs. Raä 201, Trulstorp 1:89, 1:92, Laholms lfs 1993. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:8.
- Myrdal, J. 1986. Medeltidens åkerbruk - Agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520. Nordiska Museets Handlingar 105. Stockholm.
- Nilsson, I-M. 1994. Sockenbildningen i Höks härad i södra Halland. C-uppsats i medeltidsarkeologi. Arkeologiska institutionen, Lunds universitet.
- Nilsson, T. 1976. Hus och huskonstruktioner. Uppgrävt förflutet för PKBANKEN i Lund. Archaeologica Lundensia VII. Lund.
- Rosen, C. 1992. Staden som icke är? - Medeltidens Laholm. Utskrift, nr 2:37-48. Hallands läns museer. Halmstad.
- Schmidt, H. 1994. Building Customs in Viking Age Denmark.
- Sjöberg, I. 1989. Halland från A till Ö. Länsstyrelsen Halland och Stiftelsen Hallands Turist. Halmstad.
- Wattman, N. 1994. Raä 196, Östorp 4:1, Laholms lfs, Halland. Arkeologisk undersökning 1993. Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport.
- Wattman, N. 1996. Kärragård - boplats och centralplats från trattbågarkultur till medeltid. Raä 164, Laholms lfs 1993. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:4.
- Viking, U, Fors, T. 1995. Ösarp - Vikingatida och tidigmedeltida agrarbebyggelse i södra Halland. Raä 197, Ösarp 1:21, 2:15, Laholms lfs, Halland. Arkeologisk undersökning. Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 1996. Ett vikingatida trelleborgshus i Ösarp. Raä 205, Laholms lfs. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:6.
